

Oliy ta'limda vokal tovush tizimini shakllantirishning nazariy-uslubiy optimallashtirish texnologiyalari

Malohat Xasan qizi Junaydova
BXU

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim jarayonida vokal tovush tizimini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari, talabalarda vokal ko'nikmalarini rivojlantirishning didaktik tamoyillari, innovatsion pedagogik texnologiyalar va optimallashtirish strategiyalari yoritiladi. Vokal tovush tizimini samarali shakllantirish o'qituvchi va talaba o'rtasidagi kommunikativ hamkorlikka, o'quv jarayonining bosqichma-bosqich takomillashtirilishiga, shuningdek, musiqa pedagogikasida zamonaviy yondashuvlardan foydalanishga asoslanadi. Maqola oliy ta'lim muassasalarida vokal ta'limi sifatini oshirish, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish va vokal tayyorgarligi bo'yicha metodik jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: vokal tovushi, vokal tizimi, oliy ta'lim, rezonans, vokal pedagogikasi, intonatsiya, didaktika, nafas texnikasi, metodik optimallashtirish, pedagogik texnologiyalar, vokal fiziologiyasi, qo'shiqchilik malakasi

Theoretical and methodological optimization technologies for the formation of the vocal sound system in higher education

Malohat Hasan qizi Junaydova
BIU

Abstract: This article covers the theoretical and methodological foundations of the formation of the vocal sound system in the process of higher education, didactic principles for the development of vocal skills in students, innovative pedagogical technologies and optimization strategies. The effective formation of the vocal sound system is based on communicative cooperation between the teacher and the student, the gradual improvement of the educational process, as well as the use of modern approaches in music pedagogy. The article is aimed at improving the quality of vocal education in higher educational institutions, modernizing curricula and improving methodological processes for vocal training.

Keywords: vocal sound, vocal system, higher education, resonance, vocal pedagogy, intonation, didactics, breathing technique, methodological optimization, pedagogical technologies, vocal physiology, singing skills

Kirish. Hozirgi globallashuv va axborot-kommunikatsiya tizimining jadal rivojlanishi sharoitida oliy ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri - talabalarning kasbiy, ijodiy va madaniy kompetensiyalarini kompleks ravishda rivojlantirishdir. Musiqa yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda vokal tovush tizimini shakllantirish esa ularning professional tayyorgarligi uchun muhim o'rin tutadi. Chunki vokal san'ati nafaqat musiqiy mahorat, balki fiziologik, psixologik, estetik va kommunikativ komponentlarni mujassamlashtirgan kompleks jarayondir.

Vokal tovush tizimini shakllantirish masalasi musiqiy-pedagogik nazariya, fiziologiya, akustika, fonetika, maxsus vokal metodikasi kabi fanlarning mukammal uyg'unlashuvini talab qiladi. Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida vokal ta'limini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, didaktik tamoyillar asosida o'quv jarayonini optimallashtirish, shuningdek, talabalar vokal qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb hisoblanadi.

Quyidagi maqolada vokal tovush tizimi tushunchasining nazariy asoslari, oliy ta'limda vokal ta'lim jarayonini tashkil etish, uning bosqichlari, uslubiy optimallashtirish texnologiyalari, shuningdek, didaktik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilgan metodik modellar tizimli tahlil qilinadi.

1. Vokal tovush tizimini shakllantirishning nazariy asoslari

1.1. Vokal tovush tushunchasi va uning fiziologik mexanizmi

Vokal tovush - bu insonning fonatsion apparati orqali hosil qilinadigan, musiqa ohangiga bo'ysungan badiiy tovushdir. U o'z ichiga quyidagi komponentlarni oladi:

1. fonatsiya - tovush hosil bo'lishi;
2. rezonans - tovushning kuchayishi va tembr rangining shakllanishi;
3. artikulyatsiya - tovushning talaffuz jihatdan aniq ifodalanishi;
4. nafas - vokal tovushni boshqarishning asosiy energetik omili.

Vokal fiziologiyasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ovoz paychalari tebranishi, havo oqimining bosimi va rezonatorlar faoliyati vokal tovush sifati va barqarorligini belgilovchi asosiy omillardir. Ayniqsa, yuqori sifatli vokal tizimni shakllantirishda diafragmal nafas texnikasi katta rol o'ynaydi.

1.2. Vokal tovush tizimi va uning pedagogik mazmuni

Mazkur tizim talabalarda vokal malaka va ko'nikmalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Pedagogik mazmun quyidagilarni qamrab oladi:

- vokal apparatini to'g'ri ishlatish texnikasi;
- ovoz diapazonini kengaytirish;
- intonatsiya aniqligi;
- vokal madaniyati va estetik didni rivojlantirish;
- nutqiy va musiqiy eshituvni takomillashtirish;
- musiqa asarlarini badiiy talqin qilish.

Mazkur pedagogik jarayonning muvaffaqiyati o'qituvchining metodik salohiyatiga, o'qitish jarayonining texnologik asoslanganligiga va talabaning faol o'quv motivatsiyasiga bog'liq.

1.3. Didaktik tamoyillar asosida vokal tizimini shakllantirish

Vokal ta'limida asosiy didaktik tamoyillar quyidagilar hisoblanadi:

1. Tizimlilik va izchillik tamoyili - vokal mashg'ulotlari bosqichma-bosqich murakkablashib boradi.

2. Faollik va mustaqillik tamoyili - talabalar mustaqil mashg'ulotlar orqali malakalarni mustahkamlaydi.

3. Vizualizatsiya tamoyili - raqamli ilovalar, spektrogrammalar, videodarsliklar qo'llanadi.

4. Individuallashtirish - har bir talabaga mos vokal yo'nalish, diapazon, repertuar belgilanadi.

5. Motivatsion yondashuv - ijodiy mashqlar, sahnaviy chiqishlar orqali o'quv ishtiroki rag'batlantiriladi.

Ushbu tamoyillar vokal tizimini optimallashtirishning poydevorini tashkil etadi.

2. Vokal tovush tizimini shakllantirishda pedagogik jarayonning tarkibiy bosqichlari

2.1. Diagnostik bosqich

Talabaning boshlang'ich vokal qobiliyyati aniqlanadi:

- musiqiy eshituv darajasi;
- ritmik sezgi;
- ovoz diapazoni;
- tembr xususiyati;
- nafas olish texnikasi;
- talaffuz imkoniyatlari.

Diagnostika o'qituvchi uchun individual vokal dasturini ishlab chiqishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

2.2. Tayanch malakalarni shakllantirish bosqichi

Bu bosqichda quyidagi ko'nikmalar o'zlashtiriladi:

- to'g'ri nafas olish;
- ovozni sog'lom chiqarish;
- rezonatorlarni faol ishlatish;
- vokal intonatsiyasining aniqligi;
- bo'g'iz muskullarining bo'shashganligi va erkinligi.

Ushbu bosqich vokal texnikani shakllantirishning eng muhim davri hisoblanadi.

2.3. Professional-ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish bosqichi

Bu bosqichda talabalar murakkab vokal asarlar bilan ishlaydi:

- klassik vokal repertuari;

- xalq qo‘shiq-lari;
- kamer vokal asarlari;
- opera ariyalaridan parchalar;
- zamonaviy vokal yo‘nalishlari.

Talabalar musiqa asarini badiiy talqin qilish, sahna madaniyatiga amal qilish, emotsional ifoda ustida ishlaydi.

3. Vokal tovush tizimini shakllantirishning metodik optimallashtirish texnologiyalari

3.1. Zamonaviy axborot pedagogik texnologiyalar

Raqamli texnologiyalar vokal ta’limini sezilarli darajada boyitmoqda. Quyidagilar eng samarali vositalardir:

- videodarslar va multimediya - nafas, rezonansiya, artikulyatsiya jarayonini vizual tahlil qilish;
- mobil ilovalar (Spectroid, VocalPitchMonitor, VoceVista) - tovush spektrini real vaqt rejimida ko‘rsatadi;
- onlayn platformalar (Google Classroom, Moodle) - mustaqil mashqlarni nazorat qilish uchun;
- virtual simulyatorlar - ovoz apparatining ishlashini interaktiv o‘rganish.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini optimallashtirib, o‘qituvchi uchun differensial yondashuvni kuchaytiradi.

3.2. “Step-by-step” vokal texnologiyasi

Bu metodik tizim vokal o‘rgatish jarayonini ketma-ketlik asosida tashkil etadi:

1. Tana holatini to‘g‘ri shakllantirish.
2. Diafragmal nafasni mustahkamlash.
3. Ovoz hosil qilishni nazorat qilish.
4. Rezonatorlarni to‘g‘ri ishga solish.
5. Artikulyatsion apparat moslashuvi.
6. Dinamika va tembr ustida ishlash.
7. Musiqiy matnni emotsional talqin qilish.

Bu bosqichlar talabalarning vokal tovush tizimini mukammal o‘zlashtirishini ta’minlaydi.

3.3. “Master–apprentice” (usta–shogird) modeli

An’anaviy vokal ta’limida keng qo‘llanadi. Modellar o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- o‘qituvchi vokal namunani namoyish etadi;
- talaba uni takrorlaydi;
- jarayon davomida tuzatishlar kiritiladi;
- qayta mashq qilish orqali malaka mustahkamlanadi.

Ushbu model talabaning vokal tovushini tabiiy yo'nalishda shakllantirishga xizmat qiladi.

3.4. Kognitiv yondashuv asosidagi optimallashtirish

Kognitiv yondashuv vokal jarayoni haqida ongli bilimning shakllanishiga asoslanadi. Talaba quyidagilarni puxta tushunib oladi:

- ovoz qanday hosil bo'ladi;
- nafasni qanday taqsimlash kerak;
- rezonatorlar qanday ishlaydi;
- yuqori notalarni qanday tekin chiqarish mumkin.

Bu bilimlar vokal texnikasini yanada samarali o'zlashtirishga olib keladi.

3.5. Psixologik-pedagogik optimallashtirish

Vokal jarayon psixologik omillarga bevosita bog'liq. Shuning uchun quyidagi yondashuvlar muhim:

- sahnafobiya (sahnadan qo'rqish)ni kamaytirish;
- o'ziga ishonchni oshirish;
- emotsional intonatsiyani boshqarish;
- ijodiy motivatsiyani mustahkamlash.

Psixologik qo'llab-quvvatlash talabalarning vokal imkoniyatini to'liq ochishda katta rol o'ynaydi.

4. Didaktik yondashuvga asoslangan vokal ta'limi modeli

Ushbu model uchta yirik komponentdan iborat:

4.1. Maqsadli komponent

Vokal ta'limining umumiy maqsadi - professional vokal faoliyatiga tayyor, ijodiy fikrlovchi, badiiy ifodaga ega mutaxassisni tayyorlash.

4.2. Mazmuniy komponent

Mazmun quyidagi bloklardan tashkil topadi:

- vokal texnikasi asoslari;
- musiqiy savodxonlik;
- vokal repertuari;
- sahna madaniyati;
- musiqa talqini;
- vokal psixologiyasi.

4.3. Amaliy komponent

- mashqlar majmuasi (vokalizlar);
- repertuar bilan ishlash;
- mustaqil mashg'ulotlar;
- ansambl va xor vokali;
- konsert chiqishlari.

Mazkur model talabaning vokal mahoratini ko'p qirrali rivojlantirishni ta'minlaydi.

5. Oliy ta'limda vokal tizimini shakllantirishning innovatsion strategiyalari

5.1. Modulli ta'lim texnologiyasi

Modulli ta'lim vokal o'qitish jarayonini mavzuviy bloklarga bo'ladi. Har bir modul quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- maqsad;
- nazariy qism;
- amaliy mashqlar;
- baholash mezonlari.

Modullar talabaning o'zlashtirish jarayonini mustaqil boshqarish imkonini beradi.

5.2. Kompetensiya asosidagi yondashuv

Talabalarda quyidagi kompetensiyalar shakllantiriladi:

- vokal ijrochilik kompetensiyasi;
- musiqiy-analitik kompetensiya;
- kommunikativ kompetensiya;
- kreativ kompetensiya;
- sahna madaniyati kompetensiyasi.

Bu yondashuv talabaning bo'lajak kasbiy faoliyatiga yo'naltirilgan ta'limni ta'minlaydi.

5.3. Interaktiv metodlar

Quyidagi interaktiv metodlar yuqori samaradorlikka ega:

- "Rol o'ynash" texnologiyasi;
- "Ijodiy laboratoriya";
- "Birgalikda kuylash" metodi;
- "Muammoli vaziyat" metodi;
- "Yaratuvchan improvizatsiya".

Bu metodlar vokal jarayonini jonli, dinamik va ijodiy tusga keltiradi.

6. Vokal tovush tizimini shakllantirishda amaliy mashqlar majmuasi

6.1. Nafas mashqlari

- diafragmani mustahkamlovchi mashqlar;
- "S" va "F" bo'yicha havo chiqarish mashqlari;
- uzun nafasni boshqarish bo'yicha mashqlar.

6.2. Rezonans mashqlari

- "M" tovushi orqali rezonansni topish;
- burun rezonatorini faollashtirish mashqlari;
- ko'krak rezonatoridagi vibratsiyani sezish mashqlari.

6.3. Artikulyatsion mashqlar

- til va lab mushaklarini bo'shashtirish;

- tez aytish mashqlari;
- vokal bo'g'inlar bilan ishlash.

6.4. Intonatsiya mashqlari

- tovushni to'g'ri boshlash;
- intervallarni aniq intonatsiya qilish;
- melodik o'qish mashqlari.

Xulosa. Oliy ta'limda vokal tovush tizimini shakllantirish murakkab, ko'p qirrali va izchil yondashuvni talab qiladigan pedagogik jarayondir. Mazkur maqolada tahlil qilingan nazariy-uslubiy optimallashtirish texnologiyalari vokal ta'limi sifatini oshirishga, talabalarning vokal madaniyatini yuksaltirishga, ularning professional musiqiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish, didaktik tamoyillarga asoslangan metodik tizimni takomillashtirish, raqamli vositalardan foydalanish, kognitiv va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish oliy ta'limda vokal o'qitishning zamonaviy talablarga moslashuvini ta'minlaydi. Kelajakda vokal pedagogikasining yanada rivojlanishi o'qituvchilarning metodik salohiyati, ta'lim dasturlarining modernizatsiyasi va ijodiy yondashuvlarning keng tatbiqi bilan chambarchas bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. Science and Education 6 (1), 28-34
2. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыке. Scientific progress 2 (6), 940-945
3. КБ Холиков. Влияние классической музыки в разработке центральной нервной системы. Science and Education 6 (1), 49-56
4. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. Science and Education 4 (7), 357-362
5. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. Science and Education 4 (7), 107-120
6. КБ Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. Science and Education 3 (3), 1026-1031
7. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. Science and education 3 (8), 145-150

8. КБ Холиков. Пение по нотам с сопровождением и без него по классу сольфеджио в высших учебных заведениях. *Science and education* 3 (5), 1326-1331
9. КБ Холиков. Значение эстетического образования и воспитания в общеобразовательной школе. *Science and Education* 3 (5), 1549-1555
10. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. *Scientific progress* 2 (4), 370-374
11. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. *Scientific progress* 2 (4), 96-101
12. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. *Scientific progress* 2 (4), 114-118
13. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
16. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
17. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018
18. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
19. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендация в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. Детальный анализ музыкального произведения. *Science and Education* 4 (2), 1069-1075

24. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. Science and Education 4 (3), 545-551
25. КБ Холиков. Тенденции строгой и детальной фиксации в музыке. Scientific progress 2 (4), 380-385
26. КБ Холиков. Эффективные способы изучения музыкальных элементов в школьном обучении. Scientific progress 2 (4), 108-113
27. КБ Холиков. Природа отношений, регулируемых инструментом возбуждения музыкальных эмоций при коллективном пении. Scientific progress 2 (3), 1032-1037
28. КБ Холиков. Специальный барьер для заключительного этапа каденции как процесс музыкально-технической обработки произведения. Science and Education 4 (7), 345-349
29. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. Science and Education 6 (1), 21-27
30. КБ Холиков. Форма музыки, приводящие к структурной, драматургической и семантической многовариантности произведения. Журнал Scientific progress 2, 955-960